

Бузинова матуся

Ганс Крістіан Андерсен

Переклад Галини Кирпи

Був собі хлопчик, і якось він застудився. Тинявся десь надворі й промочив ноги, — годі було збагнути, де він примудрився їх промочити, оскільки стояла посуха. Мати його роздягнула, вклала в ліжку й загадала принести чайник і запарити йому бузини, щоб він добряче зігрівся! Аж тут на порозі показався той веселий дідусь, що мешкав на горішньому поверсі в їхньому будинку. Жив він сам як палець, бо не мав ані дружини, ні дітей, хоч душі не чув у дітях і залюбки розповідав їм силу-силенну казок та всіляких бувальщин, які любо було слухати.

— Ану, випий чаю! — сказала мати. — А тоді, може, й послухаєш казку.

— Еге ж, якби тільки вигадати нову! — мовив дідусь і сумирно похитав головою, а тоді спитав: — І де ж це малий промочив ноги?

— Та знайшов же де! — відповіла мати. — Хіба можна те збагнути!

— Розкажете казку? — спитав хлопчик.

— Авжеж, та спершу мені доконче треба знати, яка завглибшки стічна канава в тому завулку, кудюю ти ходиш до школи?

— Якраз до середини халяви, — відповів хлопчик. — І то в найглибшій ковбані!

— Ну от, через те в нас і мокрі ноги, — сказав дідусь. — Тепер мені годилося б розповісти тобі якусь казку, та я нічого нового не знаю!

— То придумайте на ходу, — попросив хлопчик. — Матуся каже, що все, на що ви глянете, обертається в казку, а все, до чого ви доторкаєтеся, стає бувальщиною!

— Воно то так, але ті казки та бувальщини нікудишні! От справжні, так ті з'являються самі, — стукають мені по лобу й кажуть: "Я тут!"

— Може, скоро якась постукає? — спитав хлопчик, а мати засміялася, насипала в горнятко цвіту бузини й залила його окропом.

— Розкажіть! Розкажіть!

— Та якби ж вона сама з'явилася, а то ж вони, ті казки, такі пихаті, що з'являються лиш тоді, як їм самим прикортить!.. — і раптом дідусь вигукнув: — Стривай! Он вона! Дивися, тепер вона в чайнику!

Хлопчик глянув на чайник і побачив, як у нього на очах почала підійматися покрішка і зсередини виткнувся свіженький біленький бузиновий цвіт, а за ним показалося й бадилісте лапате гілля. Воно лізло навіть із носика самовара, розросталося на всі боки й більшало розмірами. Врешті-решт у кімнаті постав розкішної краси бузиновий кущ заввишки з дерево. Той кущ дістав до ліжка й розсунув фіранки. Леле, як він квітував і пахнув! А посеред куща сиділа якась привітна бабуня, вбрана в чудернацьку сукню темно-зеленого кольору листя бузини, ще й так обліплену рясним білим цвітом, що відразу важко було й збагнути, чи то сукня, чи справжнє бузинове гілля.

— Як звати ту жінку? — спитав хлопчик.

— О, римляни та греки називали її Дріада, — відповів дідусь. — Але те ім'я не для нас. У Ньюбодері для неї знайшлося куди краще ім'я, — її прозвали Бузиновою Матусею. І ось тепер вона тут, тож не лови ґав, дивися на той розкішний бузиновий кущ, мовчи та слухай!

Такий самий завбільшки квітучий кущ ріс і в Ньюбодері, він тулився в закутку одного незаможного подвір'ячка. По обіді, коли найкраще пригрівало сонце, під той кущ виходили посидіти двоє старих людей — старенький матрос та його старенька дружина. Вони вже мали онуків та правнуків і днями збиралися відсвяткувати своє золоте весілля, хоч гаразд не пригадували його дати. Бузинова Матуся тим часом сиділа в кущі бузини з таким самим задоволеним виглядом, як і ця, що тут. "А я знаю, коли у вас золоте весілля!" — мовила вона, проте старенькі її не почули, оскільки сиділи та гомоніли про колишнє.

— А пам'ятаєш, як ми були дітьми? Як бігали та бавилися на цьому подвір'ячку, де зараз сидимо? Як ми втикали в землю патички й садили сад?

— Авжеж, — відповіла старенька. — Ще й як пам'ятаю! Ми ті патички поливали, й один із них виявився бузиною, він пустив у землю корінь і розрісся так, що з нього вимахав цілий кущисько, й тепер нам на старості літ є де посидіти.

— Еге ж, — згодився дідусь. — А он у тому кутку стояла балія з водою, де плавав мій кораблик. Я сам його вирізає і пустив плавати! А невдовзі мене покликало справжнє море!

— Так, але перед тим ми ходили до школи й дечого там навчилися! — сказала бабуся. — А потім відбули конфірмацію, і обоє були зворушені до сліз. Але вже по обіді рука в руку ми вибралися на Круту Вежу й милувалися з неї Копенгаґеном і морським плесом. А тоді пішли до Фредеріксберґа, де в своєму прекрасному човні каталися затокою король і королева.

— І я таки подався в справжнє плавання, і мене багацько років не було вдома.

— О, я виплакала за тобою очі! — сказала бабуся. — Мені думалося, що ти помер і лежиш десь глибоко на морському дні! Скільки ночей я схоплювалася з ліжка й дивилася, чи крутиться флюгер. Ба, флюгер крутився, але ти не повертався! Я добре пам'ятаю, як одного дня, коли періщила злива, біля будинку, де я служила в наймах, проходив сміттяр. Я кинулась було винести трохи сміття та й зупинилася в дверях...Ну ж і сльота була тоді надворі! І саме тієї миті нагодився листоноша й подав мені листа. То був лист од тебе! О, як же довго він мандрував! Я схопила його та й ну читати. Я сміялась і плакала. Раділа, мов дитя! Ти повідомляв мені, що перебуваєш у теплих краях, де ростуть кавові боби! Очевидно, то був благодатний край. Ти написав дуже багато, і я все те немов бачила перед собою. Лило мов із відра, а я стояла зі сміттям у руках. Коли це хтось обійняв мене за стан...

— Ага, і ти йому відважила такого ляпаса, що аж загриміло!

— Я ж не знала, хто то був! Ти з'явився слід у слід за своїм листом! А який з тебе був красень! Правда, твоя краса й досі не змарніла. З кишені в тебе виглядав великий

шовковий носовик жовтого кольору, а на голові блищав капелюх! Мальований красень та й годі! Господи, як же тоді розгулялася негода! Що коїлося надворі!

— Потім ми побралися! — сказав дідусь. — Пам'ятаєш? І в нас знайшовся хлопчик, а згодом — Марія, Нільс, Петер і Ганс Кристіан!

— Так, а як вони всі повиростали й стали порядними людьми! І як їх усі люблять!

— А тепер уже їхні діти мають онуків! — сказав старенький матрос. — А які сильні наші правнуки!.. Мені здається, що ми справляли весілля десь у цю пору року!..

— Еге ж, якраз сьогодні ваше золоте весілля! — мовила Бузинова Матуся та й просунула поміж ними свою голову.

Однак старенькі подумали, що то голова їхньої сусідки. Вони дивилися одне на одного й трималися за руки. Трохи перегодом до них прийшли діти та онуки, які добре знали, що сьогодні день золотого весілля бабусі та дідуся й вітали стареньких іще вранці, хоч вони про те відразу й забулися. І це тоді, як до найменших дрібничок пам'ятали всі хтозна-колишні події! Всюди витали бузинові пахощі, а сонце, сідаючи за обрій, так освітлювало стареньким обличчя, що в обох на щоках заграли рум'янці. Найменший онук витанцьовував навкруг них і щасливо вигукував, що сьогодні ввечері в них відбудеться свято і їх пригостять печеною картоплею! А Бузинова Матуся кивала з куца головою й разом з усіма кричала: "Слава!"

— Та яка ж це казка? — здивувався той хлопчик, що слухав.

— О, скоро зрозумієш! — відповів дідусь-оповідач. — Ану, спитай у Бузинової Матусі!

— Це не казка! — відповіла Бузинова Матуся. — Але зараз буде й вона! Найдивовижніші казки виростають із реальності. Інакше мій розкішний куц ніколи не вигнався б із самовару!

І вона підхопила хлопчика з ліжка й пригорнула до своїх грудей. Бузинове гілля, вкрите рясним цвітом, зімкнулося навкруг них колом, і вони ніби опинилися в густій альтанці, яка понесла їх крізь повітря. Їх охопило неймовірно приємне відчуття. Бузинова Матуся обернулася на гарненьку дівчинку, правда, на ній була така сама зелена сукенка, обліплена біленьким цвітом, як і на Бузиновій Матусі. На грудях у дівчинки біліла справжня бузина квіточка, а золотаві кучері прикрашав лапатий віночок із бузинового цвіту. Очі в дівчинки були напрочуд великі й дуже блакитні. О, на неї любо було глянути! Дівчинка й хлопчик поцілувалися, й стали майже одного віку — в них прокинулися однакові бажання.

Побравшись за руки, діти вийшли з альтанки й опинилися в прекрасному квітучому саду біля отчого дому. На зеленому моріжку стояв прихилений до стовпця батьків ціпок. Для дітей він був мов живий. Як тільки вони його осідлали, блискучий набалдашник перетворився на голову величного коня; той кінь заіржав і, замаявши довгою, чорною гривою, що духу помчав на чотирьох сильних, струнких ногах. То був дужий, випещений кінь. Галопом вони проскакали навколо моріжка. Гей-гоп!

— Гайда кудись далеко-далеко! — сказав хлопчик. — Аж до панської садиби, де ми були торік!

І діти знов і знов мчали навколо моріжка, а дівчинка (а то ж, як ви знаєте, була Бузинова Матуся) весь час вигукувала:

— А зараз ми вже виїхали за місто! Бачиш селянські хати зі здоровенними печами? Вони немов повипиналися зі стін на дорогу, як велетенські яйця. Над ними розкинувся гіллястий бузиновий кущ. А ондечки подвір'ям ходить півень і вигрібає курям якусь поживку. Глянь, як він чваниться!.. А ось і церква! Вона стоїть на високому пагорбі між могутніми дубами, в одного з яких вивернуте коріння!.. А осьдечки кузня, де горить вогонь, і напівголі дядьки гатять молотами так, що аж іскри розлітаються! Ану ж гайда до розкішної панської садиби!

І все, що називала дівчинка, стрибаючи на ціпкові, те мимо них і пропливало. Хлопчик усе те бачив, хоч вони всього-на-всього кружляли навколо моріжка. Потім, захопившись грою, вони завернули в якусь алейку й почали креслити на землі садочок. Дівчинка вийняла зі своїх кучериків бузинову квіточку, посадила її в землю, і вона проросла саме так, як проростали патички в тих стареньких з Ньюбодера, коли вони були дітьми, про що вже тут оповідалося. Побравшись за руки, хлопчик і дівчинка так само, як і ті старенькі, будучи дітьми, подалися гуляти. Щоправда, не на Круглу Вежу й не до Фредеріксбергського саду. Ні, дівчинка обійняла хлопчика за стан, і вони полинули облітати Данію. На їхніх очах на зміну весні надходило літо, на зміну осені надходила зима, й тисячі краєвидів закарбовувалося в дитячих серцях, а дівчинка весь час йому співала:

— Ти цього довіку не забудеш!

І скільки вони летіли, стільки й пашила бузина — солодко й духмяно! Звичайно, хлопчика зворушували й пахощі троянд та буків, що вже порозпускалися, але бузиною, здавалося, пахтів цілий світ, оскільки її цвіт був приколотий в дівчинки на грудях, а в польоті хлопчик ні-ні та й притулявся до неї головою.

— Яка дивовижна весна! — сказала дівчинка, коли вони опинилися в листатому буковому лісі.

Під їхніми ногами зеленіла пахуща маренка, а з трави і тут, і там виглядали красиві блідо-рожеві анемони.

— От якби в усіх букових лісах Данії була така запахуща весна! — мовив хлопчик.

— Тут гарно і влітку! — сказала дівчинка.

Далі вони полетіли проз стародавню панську садибу, що лишилася ще з рицарських часів. Її червоні стіни й зубчасті фронтони відбивалися в озерах, де плавали, зазираючи в древні прохолодні алеї, лебеді. На полях, мов хвилі на морі, гойдалися жита, в ярах червоніли й жовтіли квіти, тини та загорожі були обплетені диким хмелем та березкою. Увечері на небі зійшов місяць уповні, а на луках духмяно запахло сіно... Хіба можна було таке забути!

— А як гарно тут восени! — сказала дівчинка.

І зненацька небо над ними вдвічі повищало й потемніло. Ліси заграли барвистими кольорами — червоними, жовтими й зеленими. Мисливські собаки позривалися зі швор, а дикі птахи залементували й цілими табунами полинули над курганами, де за

ожиною навіть не видно було прадавнього каміння. На темно-синьому морі білили вітрила, а на току сиділи бабусі, дівчата й діти, перебирали хміль і кидали його в здоровуцький чан. Молодь співала пісні, а бабусі розповідали казки про гномів та тролів. Хіба могло бути щось краще!

— А як тут гарно взимку! — сказала дівчинка.

І ось дерева припорошила паморозь, — вони стояли тепер мов білі корали; сніг рипів під ногами й здавалося, ніби діти ходили по ньому в нових чоботях. З неба одна за одною сипалися падучі зірки. В міських будинках спалахували ялинки, там роздавалися подарунки й було повно розваг. У сільських хатах грали на скрипках і кидалися, як того велів звичай, пончиками, й навіть найубогіші діти вигукували:

— Як усе-таки гарно взимку!

Еге ж, що гарно, то гарно! І дівчинка заходилася показувати хлопчикові довкілля: всюди пахла бузина й майоріли червоні данські прапори з білим хрестом, — саме під таким прапором плавав старий матрос із Ньюбодера... Хлопчик виріс і подався в широкий світ, в далекі теплі краї, де росте кава. На прощання дівчинка дала йому на згадку бузинуву квітку зі своїх грудей. Хлопець поклав ту квітку в книгу псалмів і, перебуваючи на чужині, завжди розгортав її на тій сторінці, де лежала пам'ятна квітка. І чим більше він дивився на неї, тим свіжішою вона ставала, — від неї мовби віяло пахощами данських лісів. А між пелюстками бузинового цвіту хлопець, як наяву, бачив дівчинку, що не зводила з нього ясно-блакитного погляду й шепотіла: "Як гарно тут навесні, влітку, восени і взимку!" І перед ним знов і знов оживали сотні бачених краєвидів.

І так минуло бозна-скільки літ. Хлопець постарів, і ось уже сидів зі своєю старенькою дружиною під кущем бузини. Вони трималися за руки достоту так, як прадідусь та прабабуся з Ньюбодера, й достоту так, як ті, гомоніли про колишні дні та про своє золоте весілля. Блакитноока дівчинка в бузиновому віночку на косах сиділа в кущі, кивала головою й казала:

— Сьогодні у вас золоте весілля!

І вона висмикнула зі свого вінка дві квіточки, поцілувала їх, і ті спершу заблищали як срібло, а тоді як золото. Потім дівчинка поклала їх стареньким на голови, й кожна квітка перетворилася на корону, й старенькі сиділи тепер під духмяним кущем, мов король та королева. Дідусь розповідав своїй старенькій дружині бувальщину про Бузинуву Матусю достоту так, як розповідали йому колись у дитинстві, й обом їм здавалося, що в тій бувальщині було дуже багато такого, як і в їхній історії, і саме те їй найдужче подобалося.

— Ось так! — мовила дівчинка, сидячи в кущі. — Дехто називає мене Бузиновою Матусею, дехто Дріадою, а насправді мене звати Спогаданка. Я сиджу собі в кущі й дивлюся, як він розростається. В мене добра пам'ять, і я вмію розповідати! Ану покажи мені, чи є ще в тебе моя квітка?

І дідусь розгорнув книгу псалмів, де лежала бузинава квітка, — вона була настільки свіжа, ніби її щойно туди поклали. Спогаданка кивнула головою, а старенькі

в золотих коронах на головах сиділи мовчки, освітлені багряним призахідним сонцем. Вони заплющили очі й ... й... І тут казка закінчилася!

Хлопчик лежав у ліжку, йому було невтямки, чи він бачив сон, чи слухав чиюсь розповідь. Самовар стояв на столі, але бузина з нього не росла. Старенький казкар попростував до порогу, а тоді вийшов за двері.

— Що то за краса! — мовив хлопчик. — Матусю, я побував у теплих краях!

— А чом би й ні! — відповіла мати. — Коли випивають дві повні чашки бузинового чаю, то неодмінно потрапляють у теплі краї! — і вона вкутала сина ковдрою до самої голови, щоб до нього, бува, не вернулася застуда. — Поки ми з дідусем сперечалися, бувальщина то, чи казка, ти гарненько поспав.

— А де Бузинова Матуся? — спитав хлопчик.

— У чайнику! — відповіла мати. — А де ж їй іще бути?